

Podpora pro výuku průřezových témat v základních školách

VÝCHOVA DEMOKRATICKÉHO OBČANA

**Konkretizace obsahu tematického okruhu
Občanská společnost a škola**

garance za NÚV: Mgr. Alena Hesová, PaedDr. Markéta Pastorová
zpracoval: Mgr. Jaroslav Novák

NÚV, 2015

Výchova demokratického občana

Úvod

Výchova demokratického občana představuje takovou podporu výchovy k občanství, která umožňuje žákům hlouběji pochopit mezipředmětové vztahy a získané poznatky využívat v konkrétní činnosti. V hodnotové rovině má průřezové téma Výchova demokratického občana společného jmenovatele se vzdělávacím oborem *Výchova k občanství* a vzdělávací oblastí *Člověk a jeho svět* v hodnotách spravedlnosti, odpovědnosti a tolerance. Tato provázanost Výchovy demokratického občana na úrovni jednotlivých tematických okruhů s příslušnými vzdělávacími obory a vzdělávacími oblastmi a dalšími průřezovými tématy (*Osobnostní a sociální výchova, Multikulturní výchova, Mediální výchova*) je zcela logická, smysluplná a žádoucí.

Výchova demokratického občana však ani „nesplňuje“ ani „nezdvojuje“ tematicky související vzdělávací oblasti, ale jejím smyslem je konkretizovat a prohloubit znalosti, schopnosti, postoje a hodnoty, a tím kvalitně rozvíjet *občanskou gramotnost* tak, aby „občanské vzdělávání“ mohli učitelé realizovat kombinací konstruktivistického modelu vyučování (kdy si žák „sám konstruuje“ své poznání a reflexi zkušeností) a transmisivního modelu vyučování (tj. přenos, přijetí a zvnitřnění hodnot).

Hlavní význam a specifčnost průřezového tématu Výchova demokratického občana spočívá především v důrazu na rozvoj žákovy schopnosti participace a sociální soudržnosti jako nedílných součástí občanského vědomí – a to již od prvního stupně základního vzdělávání. K tomuto účelu jsou také konkrétně formulovány *doporučené očekávané výstupy* jednotlivých tematických okruhů. Jejich průběžné naplňování sleduje proměnu postoje jedince od „pozice“, kdy většinou necítí bezprostřední nutnost převzít část odpovědnosti za společenství, které vnímá jako sobě vzdálené, k trvalému postoji, kdy má dostatek možností k tomu, aby mohl svým aktivním a zainteresovaným přístupem konstruktivně zasahovat a výrazněji ovlivňovat společenské dění. Proto také již na prvním stupni základního vzdělávání jednotlivé *doporučené očekávané výstupy* směřují k tomu, aby žáci v rámci svých možností projevovali alespoň drobné aktivity ve prospěch druhých a širšího celku; jejich prostřednictvím se „učí“ na sebe přebírat alespoň část odpovědnosti. Důležitá je zde motivace žáků, posilování vědomí zainteresovanosti na jejich výsledcích a rozvoj jejich schopnosti vnímat „občanské aktivity“ jako součást vlastního osobnostního rozvoje.

Pro první stupeň základní školy nelze jednoznačně určit, které tematické okruhy a v jaké míře je nutné ve výuce realizovat. Přestože by bylo vhodné, aby všechny byly zařazeny jak na 1., tak na 2. stupni, je možné vzhledem k věkové kategorii žáků nahlížet na ně jako na okruhy základní a navazující. Jako okruhy základní pro první stupeň je možné doporučit tematické okruhy *Občanská společnost a škola* a *Občan, občanská společnost a stát*, zatímco tematické okruhy *Formy participace občanů v politickém životě* a *Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování* lze chápat jako okruhy navazující.

Konkretizace obsahu tematických okruhů

Konkretizace obsahu vybraného tematického okruhu navazuje na zpracování doporučených očekávaných výstupů průřezových témat (PT), které jsou jako [elektronické publikace](#) zveřejněny na Metodickém portálu RVP.CZ.

Nová obsahová podpora rozpracovává a aktualizuje dílčí témata a náměty tematických okruhů PT a dává je do přímého vztahu k doporučeným očekávaným výstupům. Díky tomuto kroku se podoba zpracování průřezových témat více přibližuje zpracování vzdělávacího obsahu vzdělávacích oborů v RVP ZV (doporučené očekávané výstupy PT svou formou odpovídají očekávaným výstupům vzdělávacích oborů, tematizace průřezových témat svou formou odpovídají doporučenému učivu vzdělávacích oborů).

Cílem materiálu je to, aby přispěl ke snadnější a efektivnější integraci PT do vzdělávacích oborů, včetně jejich hodnocení, a usnadnil přípravu projektů i zpracování učebních osnov ve školních vzdělávacích programech.

V roce 2015 byla konkretizace zpracována pro tematický okruh Občanská společnost a škola, a to jak pro první, tak pro druhý stupeň základního vzdělávání. Zpracování konkretizovaného obsahu (témat a námětů) u dalších tematických okruhů bude následovat.

Poznámka: Tematický okruh je jak pro 1., tak pro 2. stupeň stručně charakterizován. **Doporučené očekávané výstupy** jsou v textu vyznačeny odrážkou ve tvaru **šipky, doporučená konkretizovaná témata a náměty** průřezových témat jsou uvedeny pod jednotlivými doporučenými očekávanými výstupy a jsou vyznačeny kurzivou.

Doporučené očekávané výstupy

Tematický okruh: Občanská společnost a škola

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh rozvíjí poznatky, dovednosti a zkušenosti získané ve výchově rodinou a v předškolním vzdělávání. Žák se učí chápat lidi a vztahy mezi nimi. Je vhodné tematický okruh provázat se vzdělávací oblastí *Člověk a jeho svět*, konkrétně s jejími tematickými okruhy *Místo, kde žijeme* a *Lidé kolem nás*. Stejně účelná je i provázanost s vybranými tematickými okruhy průřezového tématu *Osobnostní a sociální výchova*. Tematický okruh sleduje ve dvou základních rovinách – 1) žák a jeho škola, 2) škola a její okolí – funkční rozvoj žákova vztahu ke škole od pouhého vnímání jako vzdělávací instituce k chápání školy jako svého prostoru. Povzbuzováním zainteresovanosti, tvořivosti a participace na dění (zejména) ve třídě umožňuje rozvíjet žákův vztah ke škole, lidem, sobě samému. Opomenout nelze učení se slušnému chování a jednání, komunikačním a jiným pravidlům. Je proto důležité, aby žák o své škole něco věděl (tradice, osobnosti, úspěchy, kredit).

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- pojmenuje svá pozitivní očekávání i obavy z dění v rámci školního života
  - *pojmenování emocí – strach, radost apod.*
  - *jak se cítím a proč – pojmenování příčin*
  - *co dělám, když se necítím dobře*
  - *jak vnímám ostatní – soudím podle dojmu, nebo skutečnosti*
  - *mapování školy – kde se cítím ne/bezpečně (např. formou ankety)*
  - *pravidelné setkávání s vedením školy – formulace přání, obav, nesouhlasu s chodem školy*

- na platném řádu školy rozpozná konkrétní pravidla a chápe jejich smysl
  - *porozumění školnímu řádu*
  - *školský zákon (výňatek týkající se práv a povinností žáků §21, §22)*
  - *proč potřebujeme pravidla pro společné soužití*

- popíše náplň činnosti třídní samosprávy (tzv. funkční vymezení z hlediska povinností, odpovědností, práv a kompetencí)
  - *generování/brainstorming funkcí v třídním kolektivu (na základě reálných potřeb)*
  - *rozdělení úkolů a práce v třídní samosprávě*
  - *sebepoznání co mi jde a co mi nejde (co mě baví, co mě nebaví)*
  - *které dovednosti jsou potřeba k vykonávání jednotlivých funkcí třídní samosprávy*
  - *pečujeme o svou třídu – co potřebujeme, abychom se cítili dobře*
  - *je srozumitelně a viditelně uvedeno, kdo má jakou funkci, kompetenci a zodpovědnost v rámci třídní samosprávy*

- aktivně se podílí na návrhu pravidel pro život třídy a práci ve skupině
  - formulace pravidel (*co nemám rád, když se mi děje, a co mi pomůže, aby se to nedělo*)
  - kde všude se setkáváme s pravidly
  - co se stane, když porušíme pravidla
  - vztah třídních pravidel a školního řádu
  - skupinové problémové prožitkové aktivity (*na základě zažitého žáci verbalizují vlastní potřebu skupinových pravidel*)
  - pravidla slušného chování

- navrhne způsoby, jimiž se žactvo může aktivně zapojit do života školy (např. vyjádří své nápady a podněty pro vylepšení prostředí třídy či školy, v rámci projektového vyučování projevuje iniciativu apod.) a zhodnotí vlastní podíl na životě třídy a školy
  - různé metody, jak přicházet s návrhy na zapojení do života školy (*kulatý stůl, anketa, volná nápadníková nástěnka, krabice nápadů*)
  - metody sebereflexe a hodnocení činnosti (*hodnoticí terč, plusy a minusy...*)
  - zástupce třídy v žákovském parlamentu
  - diskuse mezi zvolenými reprezentanty třídy a třídou

- podílí se na organizaci činnosti samosprávných žákovských orgánů ve škole / třídě / jiné školní sociální skupině
  - plánování (*práce s osobním diářem, kalendářem třídy*)
  - formulace cílů (*např. metoda SMART*)
  - role v týmu (*zdůraznění důležitosti každého člena týmu, synergie*)
  - účast při hlasování žákovské samosprávy

- posoudí, zda je chování ve třídě / vrstevnické skupině v souladu, či v nesouladu s platnými/ dohodnutými pravidly
  - formulace nehodnotícího popisu (*hodnocení konkrétních událostí a činů, nikoliv celkových vlastností a charakterů*)
  - reflexe pravidel třídy a zpětnovazebné procesy
  - aktivní naslouchání

- uvede úspěchy školy z historie i současnosti
  - kronika školy, obce, obecních spolků a sdružení
  - webové stránky školy
  - úspěšní absolventi
  - školní časopis
  - práce s pamětníkem

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh obdobně jako na 1. stupni sleduje dvě vzájemně propojené základní roviny – 1) žák a jeho škola, 2) škola a její okolí. Tematický okruh v této věkové kategorii napomáhá chápat školu jako životní prostor a rozvíjí žákův potenciál participujícího jedince. K uplatňování demokratických hodnot a vztahů je žák veden také pochopením významu autority. Další část je zaměřena na pochopení žákovského parlamentu (rady, samosprávy) jako autority svého druhu. Konkrétní fungování žákovské samosprávy motivuje žáka k širšímu promýšlení a konzultování problémů. Stejně tak žák svým osobním angažmá zapojuje rodinu do

života školy, případně obce. Patrný by měl být odraz tohoto tematického okruhu v žákových postojích, které by se měly projevit participací na školním dění a rozvoji žákova vztahu ke škole v širším (společenském) kontextu (obec, region). Je vhodné využít vazeb ke vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* a průřezového tématu *Osobnostní a sociální výchova*, vybrané části tematických okruhů *Sociální rozvoj*, *Morální rozvoj*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- diskutuje o demokratických principech a hodnotách v životě školy
  - nastavení pravidel partnerské diskuse
  - hodnoty školy – analýza kapitol ŠVP, kde se o hodnotách píše
  - demokratické principy ve škole
  - žákovský parlament jako nástroj pro zapojování žáků do rozhodovacích procesů ve škole
  - význam voleb do žákovského parlamentu
  - smysl, cíl a kompetence žákovského parlamentu
  - jak mohou žáci naší školy participovat na školním dění

- vlastními slovy vyjádří podstatu demokratických vztahů ve škole
  - kompetence a zodpovědnost pedagogických i nepedagogických pracovníků školy
  - kompetence a zodpovědnost žáků
  - popis aktuálních vztahů ve škole na úrovni žák – žák, žák – učitel, žák – vedení školy
  - stupně participace žáků ve škole (od manipulovaných po samostatně rozhodující)
  - kde se ve škole projevuje hlas žáků, jak se to pozná

- analyzuje úspěchy/neúspěchy v práci samosprávných žákovských orgánů ve škole / třídě / jiné školní sociální skupině
  - stanovení kritérií úspěšné činnosti žákovské samosprávy
  - konstruktivní hodnocení činnosti žákovské samosprávy
  - práce s chybou, vyvození závěrů (jak příště jinak a lépe)
  - probíhá předávání informací mezi třídou a parlamentem
  - žáci znají smysl a cíl samosprávných žákovských orgánů ve škole / třídě / jiné školní sociální skupině
  - co dokázal žákovský parlament změnit v rámci celé školy, co změnil v rámci jednotlivých tříd, co změnil ve svém vnitřním fungování

- organizuje činnost (podílí se na organizaci činnosti) samosprávných žákovských orgánů ve škole / třídě / jiné školní sociální skupině a připraví prezentaci výsledků své činnosti různorodými technikami
  - plánování a rozdělování úkolů (kdo, co, dokdy; práce s diářem)
  - formulace cíle (např. metoda SMART)
  - role v týmu (každý je důležitý, každý má svou roli)
  - účast při hlasování žákovské samosprávy
  - prezentační dovednosti, trénink vystupování před vrstevníky
  - prezentování reálných výstupů z činnosti žákovské samosprávy

- vyvodí z činnosti samosprávných žákovských orgánů ve škole / třídě / jiné školní sociální skupině obecné závěry a aplikuje je na život obce/komunity
  - prezentace činnosti žákovských orgánů ve škole / třídě / jiné školní sociální skupině
  - žákovský parlament a obecní zastupitelstvo (co mají společného, jak jsou zástupci voleni)
  - dobrovolnická činnost pro školu a pro obec
  - vandalismus ve škole a v obci (co mají společného, příčiny, důsledky)

- kriticky posoudí kvalitu spolupráce školy s institucemi obce a obhájí své názory na zlepšení této kooperace
  - *jaký je vztah obce a školy (školská rada)*
  - *příklady spolupráce mezi obcí, místními sdruženími a školou*

- posoudí význam školy pro společnost a pro svůj osobní rozvoj
  - *metody sebereflexe*
  - *plánování a formulace vlastních osobních cílů (co udělám pro jejich naplnění, co dělám teď, jak mi škola pomáhá v naplnění mých cílů)*
  - *škola jako příprava pro budoucí zaměstnání*
  - *škola jako základní socializační prostředí – tvorba vztahů*
  - *škola jako komunitní místo setkávání*

- kriticky zhodnotí vlastní podíl na životě školy (místní komunity) a připraví prezentaci výsledků své činnosti
  - *moje účast ve volbách do žákovského parlamentu*
  - *moje komunikace s reprezentantem třídy v žákovském parlamentu*
  - *moje činnost ve škole (obci) nad rámec povinností*
  - *sdílení příkladů dobré praxe – činností nad rámec povinností*
  - *sebehodnocení (vyvození návrhů na zlepšení)*